

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Mehmet DERİ*

Prof. Dr. Mustafa Demirci, **Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883)**, Çizgi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, Konya 2021, 318 Sayfa, ISBN: 978-605-1960-27-2

Öz

Abbasîler döneminde, miladi 869-883 arasında gerçekleşen ve Şii lider Ali b. Muhammed'in başını çektiği 'zenci isyanı' üzerine Prof. Dr. Mustafa Demirci'nin kaleme almış olduğu "Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-883)" başlıklı monografi çalışması; hem konusu hem de yazarın meseleyi ele alış tarzı ve bakış açısı bakımından önemli çalışmaların başında gelmektedir.

Konuyla ilgili temel kaynaklar ve modern araştırmalar kullanılarak zengin bir akademik literatürle hazırlanmış olan çalışmada; olayın gerçekleştiği coğrafya, isyanın sebepleri ve yaygınlaşması, isyanı bastırmak için yapılan savaşlar ve savaş teknikleri, isyanın geride bıraktığı hasarın kısa ve uzun vadeli etkileri gibi konular kronolojik sıraya göre akademik bir perspektiften ele alınmıştır.

* Editör, Rağbet Yayınları, İstanbul, Türkiye. mehmet.deri@gmail.com

Zenci ayaklanması, aslen beyaz olan ve Hz. Ali'nin soyundan geldiğini öne süren Ali b. Muhammed'in (ö. 883), Basra ve çevresindeki büyük çiftliklerde zor şartlar altında çalışan zenci köleleri organize etmesi sonucu 869'da Basra bataklıklarında başlamış ve isyan kısa sürede büyüyerek yayılmıştır. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Abbasî Halifesi Mu'temid Alallâh'ın (843-892) kardeşi Muvaffak Billâh (843-891), çetin mücadelelerden sonra âsilere karşı galip gelmiş, isyanın lideri Ali b. Muhammed'in 883 yılında öldürülmesiyle isyan sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Abbasîler, Ali bin Muhammed, zenci, isyan, köle.

İnceleyeceğimiz eser; giriş, dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır:

Giriş kısmında (s. 1-32); araştırmanın amacı, önemi, gerekçesi, takip edilen metot ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiş; ayrıca zenci isyanı öncesi Abbasî Devletinin durumuna değinilmiştir.

Birinci Bölümde (s. 33-88); "*İsyanın Sebepleri ve Kökleri*" başlığı ile öncelikli olarak isyanın çıktığı coğrafya, bataklık bölgenin tabii özellikleri, bu tabii özelliklerin verdiği iktisadî imkânlar, bu imkânların ürettiği sosyal gruplar ve yapılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Emevîler döneminde Basra yakınlarında bataklığın kurutulmasıyla oluşturulan büyük çiftliklerin ortaya çıkışına işaret

edilmiş, sonrasında ise Abbasîler dönemi ile birlikte ticarî sermayenin de bölgede toprağa yönelmesine bağlı olarak ticarî amaçlı çiftliklerin kuruluşu ve bu çiftliklerde ihtiyaç duyulan iş gücünü karşılamak için kölelerin bölgeye getirilmesi ve istihdam edilmeleri incelenmektedir. Yine bu bölümde, isyana giden sürecin altyapısı ve isyanla ilgili belli başlı kilometre taşlarına da değinilmiştir.

İkinci Bölümde (s. 89-166); “*İsyanın Başlaması ve En Parlak Yılları*” başlığı altında, isyanın lideri Ali b. Muhammed’in hayatı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, kendisini böyle bir isyana sürükleyen gelişmeleri, isyanın hemen öncesinde Abbasîlerin içinden geçtiği süreçle bağlantılı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ardından Ali b. Muhammed’in Bahreyn’e gidişi, buradaki ilk teşebbüslerinden, isyanı fiilen başlattığı zamana kadarki geçen beş yıllık süre içinde yaşananlar ele alınmıştır. Daha sonra isyanın fiilen başlaması, isyancıların güçlenmesi ve Abbasîler karşısında yenilmez bir güç haline gelerek aşağı Irak şehirlerini tahrip etmeleri kronolojik bir sıraya göre incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm (s. 167-222); “*İsyanın Bastırılması*” başlığını taşımakta olup bu bölümde, isyanın bastırılması ile ilgili kaynakların verdiği detaylı bilgilerin özet bir şekilde anlatılmıştır. Zencilerin

kurduğu şehirlerin, Abbasîler tarafından kuşatılmasıyla başlayan ve dört yıl süren çetin bir mücadelenin tasvirî bir anlatımı yapılmıştır.

Muvaffak-Billâh komutasındaki Abbasî ordusu, iyi bir strateji izleyerek isyancı zencilerin kurmuş olduğu Muhtâre adlı başkentte âsileri kuşatmış, meydana gelen şiddetli çatışmalardan sonra şehrin düşürülmesi ve zenci lideri Ali b. Muhammed'in öldürülmesiyle isyanın son bulduğu âna kadarki geçen süre -üç yıl- içinde yaşanan hâdiseler anlatılmıştır. Yine bu bölümde, yaşanan olayların canlı tasvirleriyle bir anlamda okuyucuyu o devrin şartları içine çekerek olaylara tarihin içinden bakma imkânı verilmektedir.

Dördüncü Bölümde (s. 223-276); "*Zenci İsyanının Teşkilat Yapısı ve Etkileri*" başlığı ile isyancıların iç düzenleri ve teşkilat yapılarıyla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bölümde zenci liderinin fikirleri, programı ve mezhebî görüşleri ele alınarak Şiilik ve Hâricîlik karışımı fikirleri öne süren zencilerin gerçek inancının ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra isyancıların siyasî, askerî ve idarî teşkilatları ile bu alanda kendilerine ait hususiyetleri araştırılmıştır. İsyancıların iktisadî kaynakları; bedeviler, köylüler ve tüccarlar gibi diğer sosyal gruplarla kurmuş oldukları ekonomik ilişkiler yine bu bölümde ele alınan başlıca konulardandır.

Yine bu bölümde ele alınan bir diğer konu ise isyanın etkileri meselesidir. Zenci isyanının dağılma sürecine girmiş olan Abbasîleri

nasıl etkilediği, merkezî otoritedeki zaafiyet belirtileri, iktisadî ve mâlî yapısındaki daralmanın bu isyanla olan ilişkisi sorgulanmıştır. Ayrıca isyan süresince öldürülen ya da yerini terk eden insan sayısı, isyanın sosyal ve iktisadî etkilerine değinilmiştir. Bu bağlamda zenci isyanının son yıllarında aynı bölgede ortaya çıkan Karmatîler ile zencilerin ilişkisine dair tartışmalar gündeme getirilerek zencilerin Karmatîlerin çıkışındaki rolü sorgulanmıştır.

Çalışmanın sonuç (s. 277-280) kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Netice itibariyle ifade edilecek olursa çalışma; zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, alanında yapılan ilk çalışmalardan olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti, özgün yorumları ve değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalara ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle alana ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı niteliğine sahiptir.